

NUBIE

LAND VAN DE ZWARTE FARAO'S

Redactie: Bastiaan Steffens

NUBIË

LAND VAN DE ZWARTE FARAO'S

WBOOKS / Drents Museum

in samenwerking met

Museum of
Fine Arts Boston

6	VOORWOORD MUSEUM OF FINE ARTS, BOSTON DRENTS MUSEUM	80	ROOFGOED VOOR EEN KONINGIN DE SIERADEN VAN DE KONINGINNEN VAN PIYE DENISE DOXEY
8	NUBIË LAND VAN DE ZWARTE FARAO'S BASTIAAN STEFFENS	84	GEBEL BARKAL DE TROON VAN DE TWEE LANDEN BEN VAN DEN BERCKEN
18	HET LAND VAN DE BOOG HET LANDSCHAP EN DE VROEGSTE GESCHIEDENIS VAN NUBIË FANIA KRUIJF & BASTIAAN SCHEFFENS	92	TAHARQA'S GRAF BEN VAN DEN BERCKEN
24	GEORGE ANDREW REISNER GRONDLEGGER VAN DE MODERNE EGYPTOLOGIE FANIA KRUIJF	98	EEN VERRASSESENDE VONDST DE STANDBEELDSTORTPLAATSEN VAN GEBEL BARKAL BEN VAN DEN BERCKEN
30	HET KONINKRIJK VAN KERMA PAREL VAN DE NUBISCHE BRONSTIJD OLAF E. KAPER	104	DE SHABTI'S VAN KONING TAHRQA DUIZEND BEDIENDEN IN HET HIERNAMAALS DENISE DOXEY
36	DIEREN VOOR DE DODEN HET BIJZONDERE VAATWERK VAN KERMA DENISE DOXEY	106	MEROË METROPOOL IN NUBIË BEN VAN DEN BERCKEN
44	HET BED VAN DE KONING BEDDENPOTEN UIT DE RIJKSTE GRAVEN VAN KERMA DENISE DOXEY	116	EEN BEVEILIGDE BOODSCHAP MEROÏTISCHE ZEGELRINGEN BEN VAN DEN BERCKEN
46	EGYPTEN EN NUBIË GROOTMAGHT AAN DE NUBISCHE NOORDGRENEN DAMJAN KRSMANOVIC	120	PRONKEN MET TECHNISCH VERNUFT MEROÏTISCHE SIERADEN DENISE DOXEY
52	EEN TWEEDE LEVEN IN EEN KERMA GRAF EGYPTISCHE BEELDEN IN NUBIË DENISE DOXEY	128	DINEREN MET DE DODEN DE OFFERTAFEL VAN PRINS TEDEKEN DENISE DOXEY
54	THOETMOSIS III EEN KRIJGSHAFTIGE FARAO DAMJAN KRSMANOVIC	130	HET MEROÏTISCHE RIJK IN AFRIKA HANDEL EN RIJKDOM DENISE DOXEY
58	HET EILAND SAI OP DE GRENEN TUSSEN TWEE GROOTMAGHTEN DAMJAN KRSMANOVIC	138	EEN LICHTEND VOORBEELD LAMPEN IN ROMEINSE STIJL DENISE DOXEY
62	ABOE SIMBEL STAATSPROPAGANDA UITGEHAKT IN DE ROTSEN DAMJAN KRSMANOVIC	144	NIJLFORT QASR IBRIM EEN TWEEDUIZENDJARIGE WAGHT DENISE DOXEY
64	LAND VAN DE ZWARTE FARAO'S EGYPTEN ONDER NUBISCH BESTUUR JACOBUS VAN DIJK	146	EPILOOG HET EINDE VAN NUBIË? BASTIAAN STEFFENS
69	DE NUBISCHE DYNASTIE NIEUWE INZICHTEN IN OUDE FARAO'S JACOBUS VAN DIJK	152	ONTCIJFERD MAAR ONBEGREPEN MEROÏTISCH SCHRIFT BEN VAN DEN BERCKEN
74	DE TEMPEL VAN MOET MONUMENTALE BOUWPROJECTEN DOOR DE NUBISCHE FARAO'S JACOBUS VAN DIJK	158	SHOKAN NEDERLANDSE ARCHEOLOGEN IN NUBIË BEN VAN DEN BERCKEN
		162	NAWERK AUTEURSINFORMATIE, LITERATUURWIJZER, FIGUURVERANTWOORDING, COLOFON

EGYPTE

● CAÏRO

● ASWAN
= 1E CATARACT

= 2E CATARACT

= 3E CATARACT

= 4E CATARACT
= 5E CATARACT

= 6E CATARACT

● KHARTOEM

SOEDAN

▲ Er zijn veel archeologische resten in Nubië te vinden, die eigenlijk Egyptisch van oorsprong zijn. Dit beeld is waarschijnlijk tussen 1390 - 1352 v.Chr. in Egypte gemaakt. Het is rond 743 - 712 v.Chr. door de Nubische koning Piye meegenomen naar Nubië.

DENKEND AAN AFRIKA komen vaak drie gebieden boven drijven: woestijn, savanne en jungle. Deze drie gebieden vallen vaak ook samen met culturele verwachtingen. In het woestijnachtige Egypte worden farao's uit de oudheid gemixt met Arabische invloeden. Piramiden staan zij aan zij met moskeeën. Het Afrika ten zuiden van Egypte roept een radicaal ander beeld op. Woestijn is daar ingeruild voor savanne, en de resten van het oude Egyptische rijk voor verhalen over mensen die leefden in stammenverband. Dat dit beeld van Afrika onvolledig en zelfs incorrect is, wordt duidelijk wanneer we de geschiedenis van Nubië onder de loep nemen.

De rivier de Nijl verbindt noord en zuid als een snelweg, en neemt ons mee door de woestijn richting een steeds groener wordend zuiden. Aan deze snelweg liggen resten van het oude Egypte samen met resten van de Nubische koninkrijken die vanaf de bronstijd voorkwamen. Nubië, zo zal blijken uit dit boek, is echter niet alleen een geografisch begrip. Ook de manier waarop de mensen in het Nijlgebied leven, maakt dat Nubië een eenheid is.

Wanneer we het doorgaans over Nubië hebben bedoelen we het gebied vanaf de zuidelijke grensstreek van Egypte tot aan de hoofdstad van Soedan, Khartoem. Zowel in het verleden als nu liggen de belangrijke plaatsen van Nubië stuk voor stuk aan de Nijl. Europese archeologen komen al vanaf de negentiende eeuw naar het gebied om Egyptisch erfgoed te bestuderen. Gedurende de afgelopen honderd jaar is men echter tot de realisatie gekomen dat – hoewel Nubië gedurende een periode honderden jaren onder Egyptische invloed stond – de regio ook een sterk ontwikkelde eigen culturele identiteit heeft. De unieke combinatie van inheems Nubische cultuur tezamen met de invloed van het oude Egypte staat centraal in dit boek.

DE GESCHIEDENIS VAN NUBIË

Het verhaal van Nubië gaat bijna net zo ver terug als de vroegste verhalen van de complete mensheid. Vroege mensachtigen bevonden zich mogelijk al één miljoen jaar

geleden in de streek. Meer zeker zijn we van bewoning door jager-verzamelaars vanaf zo'n 300.000 jaar geleden. Echter, wanneer we over Nubië en zijn inwoners spreken gaat dat meestal over veel recentere ontwikkelingen. Wat wij verstaan onder 'Nubië' is in grote mate beïnvloed door het werk van de Amerikaanse archeoloog George Reisner aan het begin van de twintigste eeuw. In 1907 komt hij op uitnodiging van lokale overheden naar Nubië om bedreigd erfgoed op te graven. De helft van de vondsten neemt hij mee naar Amerika, de andere helft wordt aan de musea in Khartoem en Cairo geschonken. Zijn onderzoek introduceert onder andere de vroegste landbouwers van Nubië in de vakliteratuur. Zijn werk in Nubië beslaat onder andere onderzoek naar de stad Kerma uit de bronstijd. Ook doet hij onderzoek naar de periode van intens contact met Egypte genaamd de Napata-periode. Aan het begin van de Napata-periode omstreeks 760 v.Chr. vallen de Nubiërs Egypte binnen, en verenigen ze het Egyptische rijk onder hun gezag. De titel *Land van de Zwarte Farao's* slaat dan ook op de Nubische farao's die op de troon van Egypte zitten. Ten slotte doet Reisner onderzoek naar de stad Meroë en zijn grafvelden. Deze laatste dateert uit onze late ijzertijd en Romeinse tijd. Met name de vondst van Egyptisch erfgoed trekt in eerste instantie de aandacht. De eerste decennia van de vorige eeuw waren gouden tijden voor de egyptologie. Opgravingen in de Vallei der Koningen legden vele schatten bloot, waaronder in 1922 het wereldberoemde graf van farao Toetanchamon.

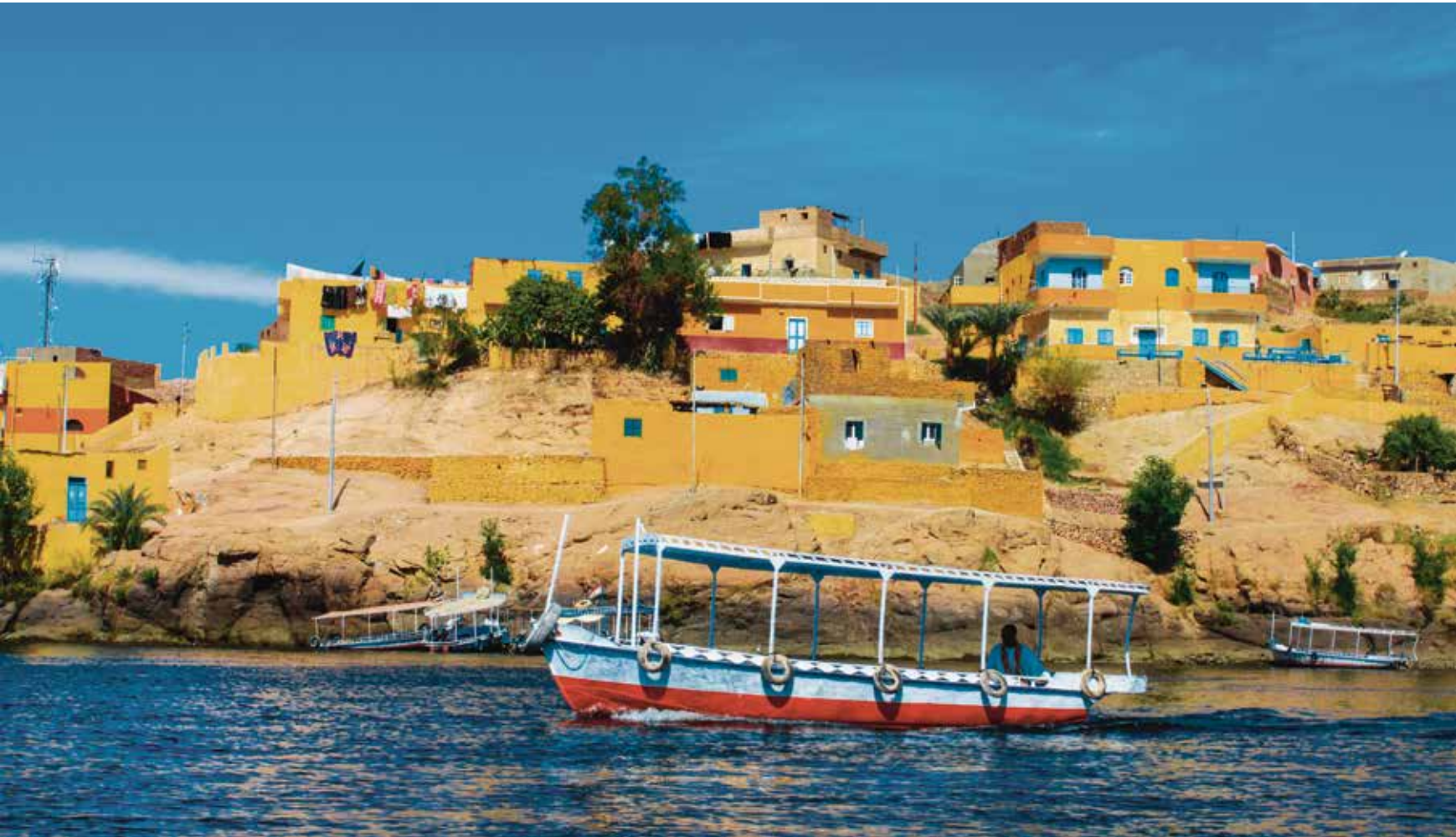
Tegenover alle pracht en praal uit de Egyptische piramiden steekt het verleden van de Nubiërs misschien maar schril af voor de vroege onderzoekers. Egypte wordt in deze periode gezien als de motor die culturele veranderingen in het Nubische gebied aandrijft. Vroege prehistorische culturen uit Nubië floreren volgens Reisner alleen wanneer ze handeldrijven met de Egyptenaren en ze verdwijnen weer uit de geschiedenis wanneer diezelfde Egyptenaren hun natuurlijke overwicht laten gelden door middel van geweldadige invasies. De Nubiërs, die zich buiten de grenzen van het vroege Egypte bevinden, lijken volgens Reisner maar weinig in te brengen te hebben in hoe hun geschiedenis zal lopen.

Eenzelfde lens wordt in het begin van de twintigste eeuw ook gebruikt om naar andere perioden te kijken. Zo worden de Egyptische vondsten uit de Nubische Kerma-periode omstreeks 1500 v.Chr. in eerste instantie gezien als bewijs voor Egyptische heersers die al vroeg naar Nubië waren gekomen om daar de scepter te zwaaien. Een citaat uit het openingshoofdstuk van het opgravingsrapport van de Nubische stad Kerma luidt als volgt:

The population is now, I imagine, much the same in numbers, and much the same culture, as it was then. The largest centers of population had then, as now, a few Egyptian officials, bullying the local inhabitants and cursing their place of exile. Agriculture, the raising of small cattle, basket-and mat-weaving, the preparation of skins, the hand manufacture of pottery sufficient for local necessities, service of one sort or another in the employment of Egyptians, furnished the physical basis of life and fulfilled its simple needs. The imported objects were largely Egyptian .. just as now one finds a few Egyptian pots, some European fabrics, petroleum tins, an occasional sewing-machine, porcelain vessels, and silver-plated spoons, the latter usually bearing the private marks of Cairo hotels! But the local culture, which has produced none of these things and is incapable of producing or even fully utilizing them, still remains practically late Neolithic in its conditions of life. .. The evidences of the fortuitous possession of the products of a higher culture only deepen the impression of cultural incompetence.

G.A. Reisner, *Excavations at Kerma*, 1923

▲ Dit sieraad van één van de koninginnen van de Nubische farao Sjabatka is gemaakt van een goud- en zilverlegering. Het toont een gevleugelde godin die op haar hoofd een zonnescijf draagt. Datering 698 - 690 v.Chr.

Hierin schrijft Reisner dat hij de bevolking van het oude Kerma uit ca. 1500 v.Chr. als vergelijkbaar ziet met het Nubië ten tijde van zijn opgravingen. Tussen 1899 en 1956 is Soedan een ondergeschikte partner in een unie met Egypte, wat dan op zijn beurt sterk onder invloed van de Engelsen staat. Praktisch gezien, zo schrijft Reisner, is het Soedan uit de oudheid ook een kolonie. De relatie van deze kolonie tot Egypte is volgens hem bijna exact hetzelfde als die relatie aan het begin van de twintigste eeuw. De mooie import-objecten die hij vindt, kunnen enkel en alleen zijn meegenomen door machtige Egyptenaren, zelf waren de Nubiërs nauwelijks in staat om dergelijke mooie dingen te gebruiken – laat staan ze te maken. Het bezitten van andermans rijkdommen, zo besluit hij, is slechts verder bewijs voor de incompetentie van de Nubiërs.

We weten al langer dat men in Nubië wel degelijk in staat was om zelf de meest prachtige voorwerpen te produceren, iets wat dit boek ook uitgebreid zal aantonen. Toch blijft het van belang om stil te staan bij de route waarlangs de

Nubiërs in de geschiedenisboeken terecht zijn gekomen. Het hierboven genoemde citaat laat namelijk zien hoe de studie van het verleden kan worden gebruikt om racistische denkbeelden kracht bij te zetten. Reisner schrijft zijn verhaal over het Nubische verleden op een manier waardoor het lijkt of de machtsverhoudingen uit de koloniale periode ook al in de oudheid voorkwamen. Het gevolg hiervan is dat het lijkt alsof een ondergeschikte rol voor de Nubiërs vanzelfsprekend is, en daarom misschien ook minder erg. Helaas hoort in het begin van de twintigste eeuw een dergelijk racistisch perspectief ook in de wetenschap tot de dagelijkse realiteit. De druk op onderzoekers vandaag de dag om een meer genuanceerd verhaal naar buiten te brengen weegt daarmee alleen maar zwaarder. In de volgende hoofdstukken volgt een beschouwing van hoe de Nubiërs uit de oudheid zich delen van andere culturen eigen wisten te maken, terwijl dit altijd meer was dan slechts het hergebruiken van 'andermans oudheid', zoals vroeger wel werd gesuggereerd.

▲ Dit Nubische dorpje ligt nu aan de oevers van het Nassermeer. Voor de bouw van de hoge Aswandam lag het waterpeil veel lager en bevond veel bewoning zich ook op plekken die nu onder water staan.

► Het Amerikaanse onderzoeksteam was tussen 1907 en 1928 betrokken bij opgravingen in Nubië. Deze foto uit 1916 toont ingehuurd lokale werklui terwijl een piramide bij Gebel Barkal wordt opgegraven.

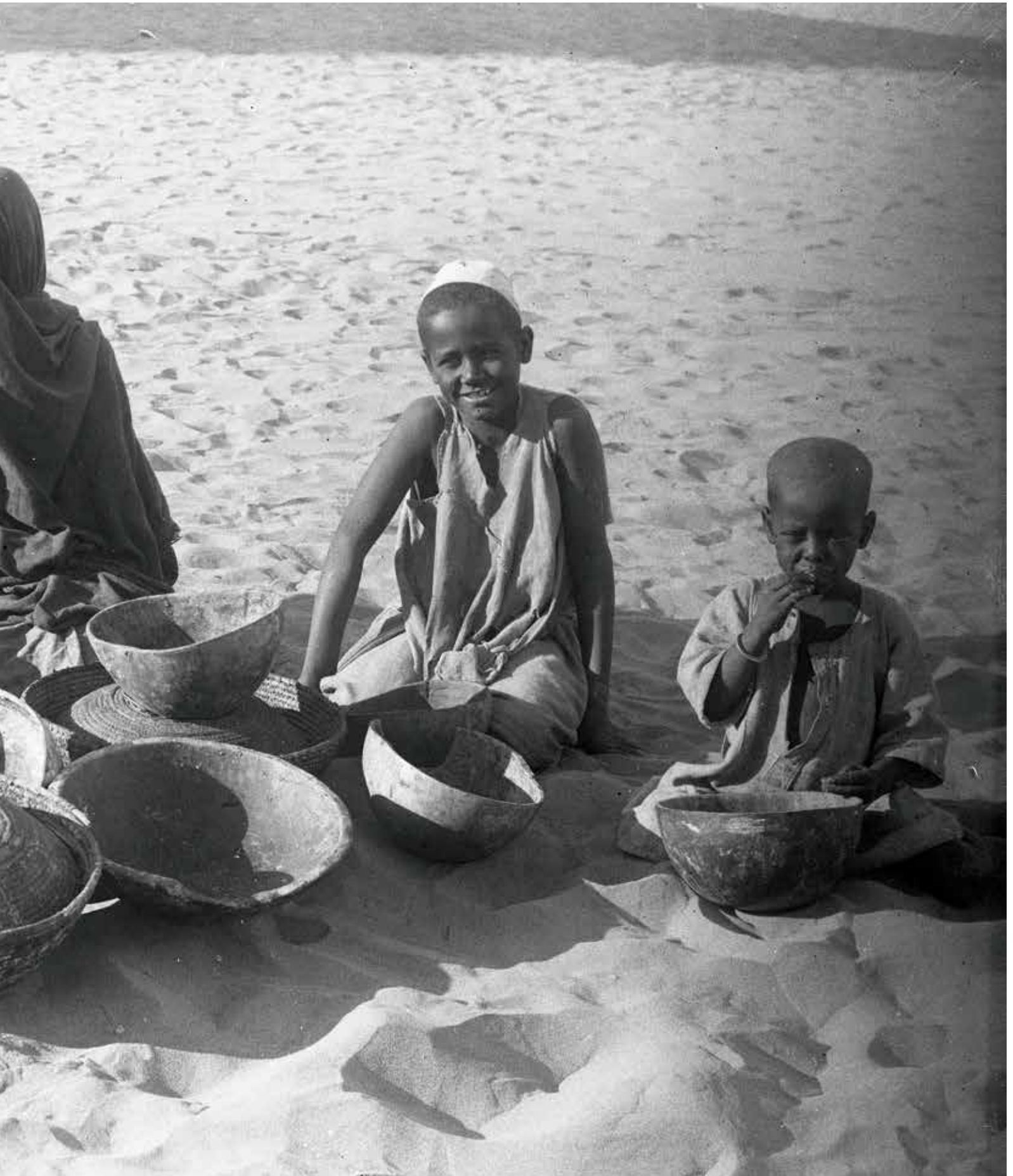

Naast het werk van George Reisner is het bouwen van de hoge Aswandam in Zuid-Egypte van grote invloed op hoe wij nu naar Nubië kijken. Het afdammen van de Nijl in de jaren zestig heeft tot gevolg gehad dat het rivierwater steeg en dat tientallen archeologische vindplaatsen in Zuid-Egypte en Noord-Soedan zijn verloren. In een poging om te redden wat er te redden valt onderzochten tussen 1960 en 1980 honderden wetenschappers de bedreigde vindplaatsen. Enkele tempels zijn zelfs in hun geheel verplaatst naar veilige locaties. Het verplaatsen van Aboe Simbel is zonder meer de meest indrukwekkende prestatie. De complete tempel is uit de rotsen gezaagd en de individuele blokken zijn vervolgens zestig meter naar boven verplaatst. Duizenden rotsblokken zijn op deze manier opgestapeld om de tempel als een gigantische legpuzzel weer in elkaar te zetten. Ondanks het harde werk van al die archeologen is natuurlijk niet elke vindplaats op een dergelijke manier gered. Veel Nubische archeologische resten liggen nu dan ook op de bodem van het nieuw-ontstane Nassermeer.

De vele jaren van onderzoek in het noorden van Nubië hebben een belangrijk stempel gedrukt op hoe wij Nubië kennen. Door de grote intensiteit van het onderzoek weten we veel meer over het noorden van Nubië dan over de rest van het gebied. Dit terwijl het noorden van Nubië gedurende veel langere tijd was bezet door de Egyptenaren en daarmee een andere geschiedenis heeft gekend dan de rest van de Nubische regio. Dat wat we weten over het noorden gaat dus niet allemaal op voor heel Nubië. De afgelopen jaren is er bij het uitvoeren van archeologisch onderzoek dan ook meer aandacht voor wat er zich buiten het Egyptische deel heeft afgespeeld. Dit roept nieuwe vragen op over wat Nubië nou eigenlijk is, en hoe de regio door de eeuwen heen is veranderd. Ook roept het de vraag op hoe we vandaag de dag omgaan met het erfgoed van Nubië. De regio is nu verdeeld over twee landen, en zijn erfgoed blijft bedreigd door de bouw van nieuwe dammen. Dit zorgt niet alleen dat de monumenten die in de komende hoofdstukken aan bod komen verder onder druk staan, maar ook dat meer delen van het alledaagse Nubië worden bedreigd. Tijdens de bouw van de hoge Aswandam zijn vele dorpen onder water te komen staan. De bewoners van Nubië zijn sindsdien steeds meer naar de grote steden vertrokken. De expeditiefoto's van het Nubië dat Reisner zo'n honderd jaar geleden aantrof, tonen daarmee landschappen en een samenleving die in steeds toenemende mate dreigen te verdwijnen. Dit boek hoopt een bijdrage te leveren aan het behoud van de verhalen over Nubië. Maar zoals de prachtige monumenten en objecten uit dit boek aantonen, komen dergelijke verhalen het beste tot hun recht wanneer het beschreven erfgoed tastbaar en zichtbaar blijft. Op deze manier kunnen latere generaties ze weer op hun eigen manier herontdekken.

► De foto's gemaakt door de Amerikaanse expeditie in Nubië tonen niet alleen oude monumenten, ze geven ook een tijdsbeeld van hoe Nubië destijds was. Deze foto toont hoe vrouwen en kinderen zitten te wachten tot de lokale werklui mee komen eten.

Fania Kruijf & Bastiaan Steffens

HET LAND VAN DE BOOG

HET LANDSCHAP EN DE VROEGSTE GESCHIEDENIS VAN NUBIË

◀ De Nijlkrokodil komt onder andere in het Nubische deel van de Nijl voor. Het soms wel vijf meter lange roofdier speelt een belangrijke rol in de religie van de Egyptenaren.

COLOFON

Verschenen bij WBOOKS, Zwolle (NL)
in samenwerking met het Drents Museum, Assen
ter gelegenheid van de tentoonstelling
Nubië – Land van de Zwarte Farao's
in het Drents Museum te Assen
(16 december 2018 – 5 mei 2019).

Uitgave

Drents Museum, Assen
WBOOKS, Zwolle

Redactie

B.J.W. Steffens RMA

Eindredactie

B.J.W. Steffens RMA

Vertaling

Gerre van der Kleij, GrondTaal Vertaalbureau
B.J.W. Steffens RMA

Ontwerp en opmaak

studio frederik de wal, Schelluinen

Dit is deel 10 van de serie 'Internationale Archeologie
in het Drents Museum'.

Eerder verscheen in deze serie:

- B. Mater, *Het terracotta leger van Xi'an – schatten van de eerste keizers van China*. Assen/Zwolle (2008)
- V.T. van Vilsteren en A.Z. Anninga (red.), *Goud uit Georgië – de mythe van het Gulden Vlies*. Assen/Zwolle (2010)
- B. Mater (red.), *De gouden eeuw van China – Tang-dynastie (618-907 na Chr.)*. Assen/Zwolle (2011)
- V.T. van Vilsteren (red.), *Vikingen!* Assen/Zwolle (2012)
- M. Popovic (red.), *De Dode Zeerollen – nieuw licht op de schatten van Qumran*, Assen/Zwolle (2013)
- V.T. van Vilsteren (red.), *Mummies – overleven na de dood*. Assen/ Zwolle (2014)
- V.T. van Vilsteren en N. Grube (red.), *Maya's – heersers van het regenwoud*. Assen/Zwolle (2016)
- V.T. van Vilsteren (red.), *The Great Liao – Nomadendynastie uit Binnen-Mongolië (907-1125 AD)*. Assen/Zwolle (2017)
- V.T. van Vilsteren (red.), *Iran – bakermat van de beschaving* Assen/Zwolle (2018)

ISBN 978 94 625 8306 1
NUR 682

© 2018 WBOOKS / Drents Museum / Museum of Fine Arts,
Boston.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag
worden veeleelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd
gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of
op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door
fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder
voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft er naar gestreefd de rechten met
betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke
bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen
zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich
alsnog tot de uitgever wenden.

Afbeeldingen voorkant omslag:
- *Standbeeld van koning Senkamanisken, 643-623 v. Chr.*,
Harvard University-Boston, Museum of Fine Arts
Expedition, © Museum of Fine Arts, Boston.
- *Piramiden 1-8 te Gebel Barkal, 19 mei 1920*, Harvard
University-Boston, Museum of Fine Arts Expedition,
© Museum of Fine Arts, Boston.

Afbeelding achterkant omslag:
- *Ingelegde ogen afkomstig uit grafkist, 593-568 v. Chr.*,
Harvard University-Boston, Museum of Fine Arts
Expedition, © Museum of Fine Arts, Boston.

HOOFDSPONSORS		SPONSOR	SUBSIDIEGEVER	BEGUNSTIGERS
				
				
SUBSIDIËNT TENTOONSTELLING		SAMENWERKINGSPARTNER		
				
				
in samenwerking met				

in samenwerking met

Museum of
Fine Arts Boston

WWW.WBOOKS.COM